

Məti OSMANOĞLU

2013-cü ildən başlayaraq hər il AMEA-nın Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutunda "Ədəbi proses" yaradıcılıq müşavirəsinin keçirilməsi və müşavirə materiallarının ictimaiyyətin mühakiməsinə təqdim olunması ədəbiyyatımızın əsas təməyüllərini aşkarlamaq, ilin bütöv ədəbi mənzərəsinə bir araya gətirərək təhlil etmək, eləcə də ədəbi prosesi yarananların və ya onda iştirak edənlərin əməyini qiymətləndirmək baxımından mühüm əhəmiyyət daşıyır. Müşavirə materiallarının operativ şəkildə "Ədəbiyyat qəzeti"ndə nəşr edilməsi tədbirin effektivliyini, oxucu ilə ədəbiyyatın "laboratoriyası" arasında ünsiyyətin aktuallığını və canlılığını artırır. Mədəni həyatımızın qanunauyğun tələbatından doğan bu təşəbbüs ədəbi mühitdə müəyyən hərəkətlik yaradır və belə düşünürəm ki, onun davam etdirilməsi birmənalı olaraq zəruridir.

Belə bir ətəli tədbirin keçirilməsinin, məruzələrin nəşr edilməsinin filoloji elmin təşkili baxımından faydalı təşəbbüs olduğunu vurğulamaqla yanaşı, bu təşəbbüsün gerçəkləşdirilməsinin özünəməxsus çətinlik və mürəkkəbliklərinin olduğunu da qeyd etməyin yersiz olmayacağını düşünürəm.

İlk çətinlik fiziki səciyyə daşıyır: il ərzində Yazıçılar Birliyinin orqanlarından tutmuş, ölçüsü-meyarı bəlli olmayan sosial şəbəkələrə qədər böyük bir fiziki məkənda baş verənləri izləməyin, onları vahid Azərbaycan ədəbiyyatı fəzasında ümumiləşdirməyin asan olmadığını sübut etməyə, yəqin ki, ehtiyac yoxdur. Bundan əlavə, indi ədəbiyyatın məkanını da fiziki sərhədlərə yerləşdirmək mümkün deyil. İnformasiya cəmiyyəti şərtlərində Azərbaycan ədəbiyyatının yaranma və yayılma coğrafiyasını ölkə hüdudları ilə məhdudlaşdırmaq, məsələni bəsitləşdirmək olardı. Daha bir mürəkkəb məsələ də ədəbiyyatın yarandığı coğrafiya ilə oxunma məkanı, adresatı arasında münasibətlərə qiymət verilməsidir. Azərbaycanda yaranıb, oxucusu, əsasən, ölkədən kənar olan detektiv səciyyəli əsərlərə yanaşı, xaricdə yaranıb, oxucusuna Azərbaycanda qovuşan bədii mətnlər günümüzün ədəbi həyatının reallıqlarıdır.

Ədəbi proses barədə icmal səciyyəli yazıların hazırlanması ilə bağlı mürəkkəblik doğuran daha bir ciddi amil də müəlliflərin ədəbiyyata yanaşma və baxış fərqliliyi ilə bağlıdır. Ədəbiyyatşünaslığın zənginliyi, elmi fikrin çoxsəsliliyi baxımından böyük əhəmiyyət daşıyan bu fərqlilik prosesin vahid və bütöv ədəbi mənzərəsinin əldə edilməsi üçün o qədər də münasib deyil. Məsələn, Elnarə Akimova ilə Qismət Rüstəmovun, Tehran Əlişanoğlu ilə Rüstəm Kamalın, Nərgiz Cəbbarlı ilə Elçin Mehraliyevin, yaxud Vaqif Yusifli ilə Cavanşir Yusiflinin yanaşma və təhlil fərqliliyi ədəbi prosesin və ədəbi faktların fərqli səviyyələrdən təqdim olunmasını şərtləndirir. Bu fərqliliyin eyni mövzuda (tutaq ki, roman janrının problemləri) təzahürü elmi nəticə almaq baxımından nə qədər möh-

suldar olsa da, müxtəlif mövzulara yönəldilməsi vahid mənzərənin dəqiq cizgilərini əldə etməyi mürəkkəbləşdirir.

Daha bir mürəkkəblik də ədəbi prosesdəki qeyri-müəyyənliklə bağlıdır. Son illərdə Azərbaycan ədəbiyyatında bütün mövqeləri bir araya gətirə biləcək bədii əsərlərin yaranmaması, ədəbi hadisə qitliyi daha bütöv və dolğun mənzərənin əldə edilməsində əhəmiyyətli rol oynaya bilərdi. Mübahisəli görüncə də, deməliyəm ki, prosesin "zirvədə" izlənməsi üçün hazırkı şəraiti o qədər də əlverişli hesab etmərəm.

Nəhayət, 2019-cu ilə ədəbi yekun vurmağın daha bir çətinliyini də Rüstəm Kamal müşavirədəki məruzəsində göstərmiş: "... ilin poetik məhsulunu dəyərləndirərkən obyektivliyi və emosional distansiyasını saxlamaq da çətinidir. Bu zaman zövqlər subyektiv, çox vaxt isə emosional, spontan, tarix baxımından isə dəyişkən olur".

Bütün bunlara baxmayaraq ədəbi həyat davam edir və bu həyatın içində olmaq, burada baş verənləri izləmək özlüyündə çox maraqlıdır və bu kontekstdə illik "ədəbi proses" müşavirələrinin müstəsna əhəmiyyət daşdığı bir daha vurğulamaq istəyirəm.

Son illərin ədəbi yekunlarını nəzərdən keçirərkən bu təşəbbüsün həyata keçirilməsinin hansı zərurətdən irəli gəlməsi ilə bağlı sualı aydınlaşdırmaq önəm çıxır. Akademik İsa Həbibbəyli "hərəkət" adlandırdığı, "bütövlük və genişlik" prizmasından yanaşdığı bu təşəbbüs ədəbiyyatımızın fərqli ictimai-siyasi epoxaları arasında varislik aktı kimi qiymətləndirir. O, qeyd edir ki, XX əsrin yemitsəksəninci illərində EA-nın Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutunda keçirilmiş "Ədəbi proses" konfransları dövrün mühüm və əlamətdar hadisəsi kimi yadda qalmışdır: "Qısa müddət ərzində, 1976-84-cü illər ərzində ardıcıl olaraq keçirilmiş və materialları kitab halında çap olunmuş "Ədəbi proses" seminarları ölkədə altmışıncı illərdən başlanmış yeni tipli təhqid və ədəbi proses dalğasını dərinləşdirərək... əsl ədəbi təhqid nümunələrinin yaranmasına təkan vermişdir.

Müstəqillik illərində keçirilməkdə davam edən "Ədəbi proses" yaradıcılıq müşavirələri ilk növbədə, ədəbi təhqid sahəsindəki keçmiş ənənəni bərpa etmiş və yeni tarixi mərhələnin əsasını qoymuşdur".

Yeri gəlmişkən, "Ədəbi proses-2019" müşavirəsinin əlamətdar cəhətlərindən biri də budur ki, məruzələr yalnız Milli Elmlər Akademiyasının mütəxəssisləri tərəfindən hazırlanmayıb. Müşavirəyə Rüstəm Kamal və Qismət Rüstəmov kimi "legionerlərin" cəlb edilməsinin ilin ədəbi mənzərəsinin daha rəngarəng alınmasına təsiri də ayrıca qeyd edilməlidir.

"Yeni tarixi mərhələnin" ədəbi yekunlarına həsr edilmiş məruzələrin mövzu seçiminə görə bir neçə fərqli yanaşmaya əsaslanğıntı görürük:

- ədəbi növ və janrlar;
- ədəbiyyatşünaslığın sahələri (ədəbiyyat tarixçiliyi və ədəbiyyat nəzəriyyəsi);
- coğrafi məkan;
- virtual məkan...

Bu təsnifata yaxşamilini də əlavə etmək mümkündür: həm bədii sözü yarananların yaşı (ədəbi gənclik mövzusu); həm də bədii sözün adresatının yaşı (uşaq ədəbiyyatı).

Konfransda Elnarə Akimova 2019-cu ilin ədəbi mənzərəsinə il ərzində nəşr edilmiş kitabların fonunda, "Kitab ili" kimi təqdim edib. Dərindən baxanda Azərbaycan dövlətinin himayəsi ilə dünya səviyyəsində qeyd edilmiş "Nəsimi ili"ndən əlimizdə qalan ən dəyərli sərəvət kitabları olduğunu görürük. Müəllifin müşahidələrinə görə, il ərzində Nəsimi yaradıcılığı ilə bağlı 40-a yaxın kitab, çoxsaylı məqalələr nəşr edilib, MEA, eləcə də digər elm və təhsil qurumları tərəfindən həm ölkə, həm də beynəlxalq miqyasda müxtəlif səciyyəli və səviyyəli tədbirlər keçirilib.

Məruzədə Əli bəy Hüseynzadənin 155, Cəlil Məmmədquluzadə və Əhməd bəy

Bütövlük və

"Ədəbi proses-2019" müşavirəsinə kənardan baxış

Ağaoglunun 150, Məhəmməd Hadinin 140, Əhməd Cəfəroğlunun 120 illiyinin qeyd olunması, diqqətin milli məfkurə tariximizdə əvəzsiz rolu olan bu şəxsiyyətlərə yönəldilməsi ədəbi ilin yaddaqalan hadisələri kimi qiymətləndirilir.

Bundan əlavə, Bakıda VI Beynəlxalq Kitab Sərgi-Yarmarkasının, IV "LiFFt" Avrasiya Ədəbiyyat festivalının keçirilməsi ölkənin mədəni həyatına yeni impuls verən hadisələr kimi əhəmiyyətlidir. Ölkə Prezidenti tərəfindən Yazıçılar Birliyinə ayrılmış maddi vəsaitin müəyyən hissəsinin kitab nəşrinə xərclənməsi, "Ədəbiyyat qəzeti" yayımları və "Ulduz"lu nəşrlər seriyalarının nəşri ilin ədəbi prosesi iz salan təhəllülüdür. İl ərzində nəşr edilmiş "Azərbaycan ədəbiyyatı: dövrləşdirmə konsepsiyası və inkişaf mərhələləri" (İsa Həbibbəyli), "Azərbaycan ədəbi təhqidi" (Vaqif Sultanlı), "Söz, mətn, işarə" (Cavanşir Yusifli) kimi kitabların önə çəkilməsi ilin ədəbiyyata elmi baxışının üfüqləri və görülməz məsafəsi barədə müəyyən təsəvvür yaradır.

İsa Həbibbəylinin məruzədə önə çəkilmiş monoqrafiyası Azərbaycan ədəbiyyat tarixinin daha mükəmməl səviyyəsinin formalaşdırılması üçün konseptual təməl sayıla bilər və belə düşünürəm ki, bu kitabın geniş müzakirəyə ehtiyacı var. Ədəbiyyat tarixçiliyi sahəsində ədəbiyyatşünaslığımızın əldə etdiyi elmi nailiyyətlərə kölgə salmadan Azərbaycan ədəbiyyat tarixində coğrafi sərhədlər ilə etnik-dil sərhədlərinin dəqiqləşdirilməsi, Orta əsrlər Azərbaycan ədəbiyyatının türk-islam mədəniyyəti kontekstinin müəyyənlişdirilməsi kimi bir sıra ciddi konseptual məsələlərin hələ öz həllini gözlədiyini etiraf etməliyik. Həllini gözləyən məsələlərdən biri də ədəbiyyat tarixinin dövrləşdirilməsidir. Ümid edək ki, İ.Həbibbəylinin "Azərbaycan ədəbiyyatı: dövrləşdirmə konsepsiyası və inkişaf mərhələləri" monoqrafiyası MEA tərəfindən hazırlanan Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi çoxcildliyi üçün konseptual təməl yaradacaq.

Elnarə xanımın məruzəsi fonunda məni düşündürən bir məsələ ilə bağlı mülahizələrimi bölüşməyi də zəruri sayıram. Sırr deyil ki, indiki halda ölkəmizdə elmi və bədii kitabların nəşrinə sistemli şəkildə izləmək, bu sahədəki yeniliklərlə vaxtında (hətta vaxtı keçəndən sonra da!) tanış olmaq mümkün deyil. Kitabların əksəriyyəti müəlliflər tərəfindən nəşr edilir və onların ictimaiyyətdə çatdırılması üçün hər hansı işlək mexanizm mövcud deyil. Düşünürəm ki, bu sahədə təsirli tədbir görülməsi dövlət əhəmiyyəti daşıyan ciddi məsələ kimi gündəlikdə durur. Bütün kitabların, o cümlədən elmi nəşrlərin mütləq şəkildə müəyyən mərkəz tərəfindən qeydiyyata alınması, ictimaiyyət üçün açıq olan vahid rəsmi reyestr formalaşdırılması qaçılmaz reallıqdır. Belə hesab edirəm ki, nəşr olunan bütün kitabların, eləcə də elmi nəşrlərin kitabxanalara çatdırılması üçün Mədəniyyət Nazirliyi tərəfindən maddi vəsait ayrılması ictimai həyatımızın yetişdirdiyi zərurətdir. Ən azından MEA ilə Mədəniyyət Nazirliyinin bu təklif ətrafında müzakirə aparması vaxtı çatmış məsələdir. Bu sahədə qardaş Türkiyənin təcrübəsindən istifadə etmək faydalı olar. Məsələn, ölkənin ən ucqar əyalətlərindən olan Qars ictimai kitabxanası hər il abunə yolu ilə təxminən 500 adda elmi və publisistik jurnal alır. Kitabları və mətbu nəşrləri kitabxanaya Türkiyənin Mədəniyyət

və Turizm Nazirliyi təmin edir və nəşrlərin təminatında hər hansı maddi məhdudiyət yoxdur...

Tehran Əlişanoğlunun "şikayət tezisləri" - "Təhqid və ədəbi proses-2019" məruzəsi bugünkü ədəbi təhqidin predmetinə, konfliktlərinə, polemikalarına, kontekstlərinə müəyyənlik gətirməyə yönəldilib. Tehran müəllimin irəli sürdüyü tezislərə iki səviyyədə baxıla bilər: birincisi, təhqidin ədəbi prosesdəki yeri, bədii faktlara reaksiyası; ikincisi, təhqidin özündə baş verənlər.

Məncə, bu gün təhqidin özündə baş verənlərin, başqa sözlə, "təhqid prosesinin" araşdırılması və təhlili daha aktual, aktual olduğu qədər də çətinidir: çünki "təhqid prosesinin" görünməyən tərəfləri daha çox və daha dərinədir. Məsələn, bugünkü təhqidin konfliktlərinin ayrı-ayrı müəlliflərin yazılarında ortaya qoyulan mövqelər (burada şəxsi maraq və mənafelel də istisna deyil!) qarşıdurmasından əlavə, bir də üzde olmayan konfliktləri var. T.Əlişanoğlunun məruzəsində Azərbaycan ədəbiyyat tarixçiliyi ilə bağlı yığcam tezis Salidə Şərifovanın "Azərbaycan ədəbiyyat tarixçiliyi" mövzusunda məruzəsi ilə müqayisəsində, yaxud Maral Yaqubovanın ədəbi prosesə oxucu mərkəzli nəzəriyyə yönündən yanaşmasının Qismət Rüstəmovun eyni mövzu barədə mülahizələri ilə müqayisəsində mənim nəyi nəzərdə tutduğum daha aydın görünə bilər. Burada məsələ kimin "düz", kimin "səhv" olmasında deyil, kimin bədii mətnə və ya bütövlükdə ədəbi prosesə hansı baxış bucağından yanaşmasında və həmin baxış bucaqlarının toqquşmasındadır. Düzü, mən müəlliflərin eyni ədəbi hadisəyə və ya anlayışa yanaşma fərqlərini yaratdığı konfliktli ədəbiyyatşünaslıq üçün daha ciddi və lazımlı hesab edirəm və bu fikirdəyəm ki, təhqidimizdəki gözgörünməz konfliktin araşdırılması daha məhsuldar nəticələr əldə olunmasına zəmin yaradıla bilər.

Burada Cavanşir Yusiflinin 2019-cu ilin yekunlarına həsr olunmuş müşavirədəki məruzəsi ilə Vaqif Yusiflinin eyni mənim ildə gənclərin yaradıcılığı haqqında söhbət etdiyi "Gənc şairlər, sözlüm sizədir" silsilə məqalələri arasındakı yanaşma konfliktinin üzərindən də keçə bilmərəm.

Bir daha vurğulamaq istəyirəm ki, bu, sadəcə, plüralizm, fikir müxtəlifliyi məsələsi deyil, hər şeydən öncə, filoloji problemdir. Bu problemın qoyuluşu ədəbi təhqidimizin mənzərəsi haqqında daha bütöv və daha geniş təsəvvür əldə etmək baxımından əlamətdardır. Təbii ki, bu cür münaqişənin aşkara çıxarılması "üçüncü tərəfin" səlahiyyətinə aid məsələdir və bunun üçün "Ədəbi proses" müşavirələri kifayət qədər əlverişli platformadır.

"Ədəbi proses" müşavirələrində gənclərin yaradıcılığının təhlili üzrə "ixtisaslaşmış", mövzuya dərindən bələd olan (lakin ədəbi gənclik anlayışını estetik kateqoriya kimi qəbul etməyən) Cavanşir Yusifli Azərbaycanda ədəbi gənclikdən soruq verən "inqilab şəfqətləri"nin başlanğıcını 1970-ci illərdə görür. "Bütün yeniliklər ədəbi gənclikdən gözlənilir, çünki məhz onlar var gücləriylə fərqlənir, nəfəslərində hiss etdikləri təsiri böyük ədəbiyyata çevirmək yanğısı ilə qoşur; ədəbi gənclikə yazmağın fərq olduğunu anlamaqdan başlayır. Belə hadisə varsa, ədəbi gənclik də, demək yeni ədəbiyyat da var, əks təqdirdə, heç bir yenilikdən söz açmaq düzgün

genişlik işığında

deyildir. O missiya da qismən 80, daha sonra 90 və 2000-ci illərdə təzahür etdi..."

Bu, mənə elə gəlir ki, ədəbi gənclik anlayışının universal bir təyini və müəllifin nəzəri mülahizələri polemika üçün kifayət qədər açıqdır ki, bunu ədəbi prosesdə əks-səda yaratmaq baxımından faydalı hesab edirəm.

"Ədəbi proses" müşavirələrində Cənubi Azərbaycan ədəbiyyatının təhlilinə geniş yer verilməsi təbii və bu sahədə çalışan mütəxəssislərin apardıqları tədqiqatlar elmi fakt olmaqla yanaşı, milli və dövlət maraqlarımız baxımından da böyük əhəmiyyət daşıyır. Son müşavirələrdə Pərvanə Məmmədlinin Cənubda ədəbi prosesin təhlilinə həsr olunmuş məruzələri, əslində, əhatəli tədqiqatın tərkib hissələridir. Pərvanə xanımın 2019-cu ilin yekunlarından bəhs edən məruzəsi Cənubi Azərbaycanda ədəbi həyatın mənzərəsi və təmayülləri haqqında ümumi təsvür yaradır. Məruzənin mənim üçün xüsusi maraq doğuran cəhətlərindən biri də müəllifin bədi düşüncənin təkamülünə yer ayırması, şeirin poetik sistemində baş verən transformasiyaya izləməyə çalışmasıdır. Bədi faktlar üzərində müşahidələr onu deməyə əsas verir ki, Cənubi Azərbaycanda yaranan müasir şeir həm forma, həm də məzmun baxımından keyfiyyət dəyişiklikləri dövrünü yaşayır: "Cənubi Azərbaycanda keçən əsrin 90-cı illərinə qədər daha çox meydanlarda səslənən pafos, patetika ilə bəz, şüar xarakterli şeirlər üstünlük təşkil edirdi. Ancaq onlar geridə qaldı... Bu xüsusiyyəti artıq avanqard düşüncəli poeziyada görmək olmaz". Məruzədə diqqəti avanqard təmayülə yönəltməyə çalışan müəllifin daha bir müşahidəsi də maraqlıdır ki, Cənubi Azərbaycanda yaranan şeirin yeniləşməsi prosesi "...iki ədəbi təsirə baş verir. Bir tərəfdən, Quzey Azərbaycanı ədəbiyyatı təcrübəsi, digər tərəfdən, Avropa ədəbiyyatının, şeirinin üslubları bu gün Güneydə ədəbi üslubların formalaşmasını əsas qaynaqlardır".

Mənə elə gəlir ki, bu müşahidə Cənubi Azərbaycan ədəbiyyatına yeni bir yanaşma metodologiyasının işlənilməsi üçün əsas hesab edilə bilər. "Quzey Azərbaycanı təcrübəsini" sadəcə, ədəbi təsir kimi qiymətləndirmək məsələnin yalnız bir tərəfidir. Məsələyə digər tərəfdən yanaşsaq, bədi düşüncənin Şimal-Cənub qütblərinin aradan götürülməsi və bütövləşməsi, ədəbi təcrübənin qovuşması prosesi indi daha böyük sürətlə gedir və buna görə də ədəbi prosesin vahid məkan kontekstində araşdırılması tarixin yetirdiyi zərurətdir. Başqa sözlə desək, "Cənubi Azərbaycan ədəbiyyatı" anlayışı artıq

regional araşdırma predmeti olmaqdan çıxıb.

Bu baxımdan, Esmira Fuadın məruzəsi təqdir olunmalıdır. Cənubi Azərbaycan ədəbiyyatına yaxşı bələd olan Esmira xanımın poema janrına həsr etdiyi məruzə ədəbiyyatın Şimal-Cənub sərhədlərini aradan götürür, təhlil vahid estetik kontekstdə aparılır. O başqa məsələdir ki, poema janrına bu gün zamanın tələbi nə səviyyədədir. İspan filosofu Xose Orteqa-Qassetin janrlar haqqında maraqlı bir fikri var: "Necə olur-olsun, sənətin əsas mövzusu həmişə insandır. ...Janrlar mahiyyətə insanın ən mühüm cəhətlərinin baxıldığı geniş baxış bucaqlarından başqa bir şey deyildir. Hər bir dövr özü ilə insanın əvvəlki zamanədə olduğundan əhəmiyyətli dərəcədə fərqlənən yeni yozumunu gətirir... Elə buna görə də hər bir dövrün öz sevimli janrı olur". Epik seiri, yaxud poema janrını bu günün "sevimli janrı" hesab etmək mümkündürmü? Düzü, bu sual mənim üçün açıq qalır.

O da istisna deyil ki, müəyyən vaxtdan sonra Cənubda yaranan ədəbiyyatın poetik enerjisi Şimaldakı ədəbiyyata da sirayət edə bilər. Əslində, ədəbiyyatımızın tarixi belə bir təcrübəni yaşayıb: Şəhriyarın "Heydərbabaxə salam"ı ümummilli poetik düşüncə sisteminin təkamülündə kifayət qədər ciddi yeri olan hadisədir. Görünür, burada şəxsiyyət və fərdi istedad amilinin rolu həlledicidir: yeni enerji axımının istiqamətini fərdlər və onların yaratdığı konkret əsərlər müəyyənləşdirir. Müasir Cənubi Azərbaycan ədəbiyyatında Qərb avanqardizminə meyil müşahidə olunsada, ictimai fikir bədi sözlün yaddaşına daha çox əhəmiyyət verir və etibar edir: İran parlamentində Səməd Vurğunun "Azərbaycan" şeiri səsləndirilir...

Daha bir məsələ də Cənubda yaranan farsdilli Azərbaycan ədəbiyyatına münasibətdir. Şimalda yaranan rusdilli Azərbaycan ədəbiyyatını hansı səviyyədə qəbul ediriksa (müşavirədə Lalə Həsənovanın məruzəsi bu mövzuya həsr olunub), Cənubda yaranan farsdilli Azərbaycan ədəbiyyatına da həmin səviyyədə yanaşmalıyıq. Mənə elə gəlir ki, "avanqardlaşma" deyilən proses ədəbiyyatın farsdilli cinahında daha güclü gedir. Bununla belə, "farsdilli Azərbaycan ədəbiyyatı" anlayışının konkretləşdirilməsinin çətinliyinin də fərqindəyəm.

Tənqidimizin fədakar ustası Vaqif Yusiflinin dramaturgiyanın axtarışlarına həsr olunmuş məruzəsində ilin ədəbi faktları müstəqillik dövrü ədəbiyyatımızın kontekstində araşdırılır. Məruzədə qoyulan başlıca sual isə budur: "...dramaturgiyamızda müasir həyat və müasir insan necə əks olunur?".

Nərgiz Cabbarlının bütün dövrlərin "sevimli janrı" olan romanla bağlı məruzəsini fərqəndirən başlıca cəhət müəllifin nəzəri ümumiləşdirmələrə üstünlük verməsidir. Əslində, məruzəsinin adı roman janrının bugünkü ədəbi prosesdə yerinin konturlarını deqiq əks etdirir: "Roman janrının hüdudsuz eksperiment imkanları... bu imkanların reallaşan və reallaşma bilməyən nəticələri".

"Şeir cəbhəsində nisbi sakitlik" (Rüstəm Kamal) hökm sürdüüyü indiki şəraitdə nəsr cəbhəsindəki eksperiment təşəbbüsləri polemika açmaq, müzakirə aparmaq üçün müəyyən əsaslar yaradır.

"Ədəbi proses" müşavirələrinin maraqlı nəticələrindən biri də ədəbiyyatın ayrı-ayrı sahələri üzrə "ixtisaslaşmış" peşəkar tənqidi formalaşmasına şərait yaratmasıdır. Məsələn, Elçin Mehraliyevin publisistika ilə bağlı təhlilləri həm fakt bolluğu, faktlara diqqətlə yanaşılması, həm də publisistikanın nəzəri-estetik aspektlərinin təhlili baxımından rəğbət doğurur. Tahirə Məmmədin ədəbiyyat nəzəriyyəsinin istiqamət və problemləri-

ni ardıcıl izləməsi bu sahənin, sözlün yaxşı mənəsinə, elmin nəzarəti altında olmasını təmin edir.

Esmira Fuadın epik şeir, Aynur Xəlilovanın povest, Nərmən Cahangirovanın hekayə, Mehman Həsənlinin esse, Qürbət Mirzəzadənin ədəbi portret janrı ilə bağlı araşdırmaları ədəbi prosesin janrlar səviyyəsində hərəkəti izləmək baxımından perspektivli görünür.

Ümumiyyətlə, müşavirənin gündəliyi onun əhatə dairəsinin genişliyindən xəbər verir: "Azərbaycan bölgələrində yaranan ədəbiyyata bir baxış" (Gülnar Səma), "Uşaq poeziyası" (Gülnar Qəmbərova), "Uşaq nəsrinə dramaturgiyası" (İlham Ağazadə), "Çağdaş satiranın mövzu və ideya qaynaqları" (Gülbeniz Babayeva), "Azərbaycan-türk dünyası ədəbi əlaqələri" (Əşqanə Babayeva), Azərbaycan-Avropa-Amerika ədəbi əlaqələri" (Xanım Zairova), "Bədi tərcümənin yeni üfqləri" (Mərcan Sofiyeva)...

Qismət Rüstəmovun "Sosial şəbəkələr dövründə ədəbiyyat" mövzusunda məruzəsini isə xüsusi vurğulamaq istəyirəm. Məruzənin aktuallığı yalnız mövzunun yeniliyində deyil, müəllifin problemə yanaşmasında, məsələnin mahiyyətini təqdim edə bilmək bacarığında. Mənim diqqətimi bu məruzədə cəlb edən ən mühüm keyfiyyət müəllifin təhlil mədəniyyətinin yetkinliyi, çatdırmaq istədiyi fikri əsaslandırılmış şəkildə ifadə edə və ən başlıcası da ortaya fikir qoya bilməsidir.

Əslində, məruzə ilin ədəbi prosesinin təhlilinə deyil, bütöv bir epoxada - içində yaşadığımız informasiya cəmiyyəti dövründə həyatımızın "sənət sektorunda" gedən dəyişmələrə həsr olunub. Məruzədə sənətin ayrı-ayrı növləri arasında ədəbiyyatın yeri ilə bağlı elmi-estetik düşüncənin təkamülünün qanunauyğunlaqları yığcam şəkildə araşdırılıb və bizim qismətimizə düşən yeni ictimai münasibətlər reallığı bu qanunauyğunluğun kontekstində təhlil və təqdim edilib.

Qismətin vəziyyətini başa düşmək də çətin deyil: müəllifin dünyada gedən proseslərlə tanışlığı, nəzəri hazırlığı ilə Azərbaycan ədəbiyyatının fakt imkanları arasında müəyyən boşluğun olması diqqətdən yayınmır.

Ancaq bu da müşavirədə səsləndirilmiş bir mülahizədir ki, "bu günün şəiri virtual kommunikasiya dövrünün qəhrəmanıdır" (Rüstəm Kamal).

Yeri gəlmişkən, bu mövzu mənə də yad deyil: 2013-cü ildə nəşr etdirdiyim bir məqalədə sosial şəbəkədə yayılan mətnlər əsasında informasiya cəmiyyətində yaşayan insanın bədi obrazını axtarmağa çalışmışdım ("525-ci qəzet", 8 iyul 2013).

Həç şübhəsiz ki, yeni texnoloji imkanlar ədəbiyyatın keyfiyyətini, janrlarını, oxucu ilə mətn arasında ünsiyyətini kommunikativ şərtlərini dəyişir və dəyişəcək. Vaxtilə kinonun, radionun, televiziyanın dəyişdiyi kimi. Ədəbiyyatın mahiyyəti və insana xidməti isə dəyişməz qalacaq.

Pandemiya dövrü tədris prosesinin onlayn platformaya keçidini labüdləşdirdi və təhsilin düşüüyü vəziyyətdə informasiya texnologiyaları xilasedici rol oynadı.

Bu keçidin əks effekti də oldu, distant təhsil bərədə mif dağılmasada, səngidi: məlum oldu ki, canlı auditoriya ünsiyyəti heç bir qüvvə, heç bir mühit övəz edə bilməz. Mənə elə gəlir ki, bu fikir informasiya cəmiyyətində ədəbiyyat və kitab üçün də keçəlidir...